

УДК: 3.34.342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.41>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соколов О.,

*аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
НУ «Одеська юридична академія»*

Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану.

Мета даної статті полягає у визначенні сутності, проблем та перспектив щодо розвитку та підтримки стабільного рівня економічної безпеки України.

Методами дослідження, що використовувалися в статті є: індукції, синтезу, аналізу, порівняння, узагальнення та графічний метод.

Визначено теоретичні основи та сутність економічної безпеки. Досліджено основні проблеми економічної безпеки, що виникли в Україні в період повномасштабного вторгнення. Визначено показники безпеки та економічного розвитку країни за період 2019–2023 років, а також охарактеризовано їх динаміку за п'ять досліджуваних років. Дослідження в динаміці рівень економічної безпеки України у період 2019–2023 рр. за окремими складовими та інтегральним показником. Визначено напрямки та ймовірні перспективи забезпечення економічної безпеки держави під час військових конфліктів та в процесі подальшого відновлення економіки країни. Наведено методи, які можна використовувати для підтримки високого рівня економічної безпеки країни, серед яких варто відмітити: диверсифікацію економіки, що дозволить знизити ризики і забезпечити стійкість економічного розвитку; розвиток резервних ринків, що може в довгостроковій перспективі скоротити можливість обмеження зовнішньої торгівлі і доступу до ресурсів; захист інфраструктури, що передбачає забезпечення безпеки критично важливих об'єктів, таких як енергетичні системи, автомобільні дороги та мережі зв'язку; мобілізація ресурсів, що передбачає накопичення та залучення фінансових ресурсів, зокрема від іноземних інвесторів; розробка резервних джерел енергії передбачає забезпечення енергетичної безпеки; збереження людського капіталу. Визначено ключові напрямки реформування економіки країни в умовах повномасштабного вторгнення. Визначено основні галузі на яких економічна безпека повинна ґрунтуватися в напрямку відновлення життєздатності секторів економіки, які в довоєнний період мали найбільшу частку ВВП. Визначено ймовірні перспективи для розвитку металургійного, агропромислового секторів та сфери послуг.

Ключові слова: економічна безпеки, розвиток, законодавство, воєнний стан, економічний розвиток.

Sokolov O. Economic security of Ukraine under martial arts.

The purpose of this article is to determine the essence, problems and prospects for the development and maintenance of a stable level of economic security of Ukraine.

The research methods used in the article are: induction, synthesis, analysis, comparison, generalization and graphical method.

The theoretical foundations and essence of economic security are determined. The main problems of economic security that arose in Ukraine during the period of full-scale invasion are investigated. The indicators of security and economic development of the country for the period 2019–2023 are determined, and their dynamics are characterized over the five years under study. The study of the dynamics of the level of economic security of Ukraine for the period 2019–2023 by individual components and an integral indicator. The directions and probable prospects for ensuring the economic security of the state during military conflicts and in the process of further restoration of the country's economy are determined. Methods that can be used to maintain a high level of economic security of the country are presented, among which it is worth noting: diversification of the economy, which will reduce risks and ensure the sustainability of economic development; development of reserve markets, which may in the long term

reduce the possibility of restricting foreign trade and access to resources; infrastructure protection, which involves ensuring the security of critically important facilities, such as energy systems, highways and communication networks; resource mobilization, which involves the accumulation and attraction of financial resources, in particular from foreign investors; development of reserve energy sources involves ensuring energy security; preservation of human capital. Key areas of reforming the country's economy in the face of a full-scale invasion have been identified. The main sectors on which economic security should be based in the direction of restoring the viability of sectors of the economy, which in the pre-war period had the largest share of GDP, have been identified. Probable prospects for the development of the metallurgical, agro-industrial and service sectors have been identified.

Key words: economic security, development, legislation, martial law, economic development.

Постановка проблеми. Нове географо-економічне становище України в контексті світових економічних відносин, порушення територіальної цілісності, сильний тиск з боку застосування воєнних сил, фундаментальні зміни в отриманні ресурсів, необхідних для соціально-економічного розвитку країни в цілому, в окремих регіонах і галузях, підвищили ризик сталого розвитку української держави, яке не може бути досягнуто без адекватного забезпечення економічної безпеки.

Економічна безпека національної економіки є невід'ємним атрибутом суверенітету, територіальної цілісності та незалежності будь-якої держави, а побудова ефективної системи безпеки дозволяє забезпечити її сталий соціально-економічний розвиток.

У 2024 році виклики та загрози економічній безпеці в основному пов'язані з прямим руйнівним впливом військових дій на економічний розвиток (зокрема, фізичне руйнування основних фондів та економічної інфраструктури, неможливість здійснення економічної діяльності в умовах військових дій на локальних територіях, ракетних обстрілів, тощо), нестача кваліфікованих працівників, а також ймовірно посилення макроекономічних дисбалансів. На тлі невизначеності щодо масштабів втрат, завданих війною, і можливості їх компенсації, часові і фінансові перспективи відновлення економічного потенціалу в багатьох сферах діяльності залишаються в числі основних питань економічної безпеки України.

З огляду на це, є підстави вважати актуальним визначення елементів і показників військово-економічної складової в системі економічної безпеки національної економіки та демонстрацію стратегічних пріоритетів для створення середовища економічної безпеки в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відмітити наукові праці присвячені вивченню питань, які забезпечують дослідження економічної безпеки та загроз держави, що виникають через військові дії, наступних вчених: С. Братель, В. Гарькава, О. Глущенко, К. Ізбаш, О. Капля, Х. Маркович, М. Поліщук та інші.

Сучасні розробки лише побічно розкривають тему економічних гарантій і безпеки, як основи для відновлення української економіки і відродження бізнесу в умовах повномасштабного вторгнення, тому є необхідними консолідувати знання і сформувані чіткий фундамент як основну рушійну силу економічного розвитку, а також визначити основні проблемні місця економічної безпеки країни.

Мета даної статті полягає у визначенні сутності, проблем та перспектив щодо розвитку та підтримки стабільного рівня економічної безпеки України.

Відповідно до мети статті необхідно вирішити наступні завдання: визначити теоретичні основи та сутність економічної безпеки; визначити основні проблеми економічної безпеки; визначити показники безпеки та економічного розвитку країни за період 2019-2023 років; охарактеризувати напрямки та ймовірні перспективи забезпечення економічної безпеки держави під час військових конфліктів та в процесі подальшого відновлення економіки країни.

Методи дослідження. У даній науковій роботі були використані наступні методи дослідження: індукції для визначення теоретичних основ та сутності економічної безпеки; метод синтезу для визначення основних проблемних питань економічної безпеки; методу порівняння для визначення показників безпеки та економічного розвитку країни за період 2019–2023 років; методу узагальнення для визначення напрямків та ймовірних перспектив забезпечення економічної безпеки держави під час військових конфліктів та в процесі подальшого відновлення економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті військової агресії РФ проти України питання забезпечення національної безпеки є більш важливим і привертає увагу громадськості,

ніж будь-коли раніше. Забезпечення національної безпеки є основою для самозбереження національної ідентичності в цілому та збереження українського народу зокрема. Серед основних структурних елементів системи національної безпеки виділяються національна політика, соціально-економічна сфера, національна культура, навколишнє середовище та інформація [1].

Одним з основних елементів національної безпеки є, безумовно, її соціально-економічна складова – економічна безпека. Економічна безпека є не тільки основою зростання національної економіки, а й основою соціального розвитку, а в контексті розгортання масштабних військових дій на території країни військово-політична роль України набула нового значення у формуванні загальноєвропейської системи безпеки [5].

Економічна безпека вважається складовою національної безпеки і служить важливою основою національної безпеки і включає макроекономіку, зовнішню економіку, фінанси, сировину або виробничу, енергетику, соціально-демографічні показники, промисловість, інвестиції, інновації та продовольчу безпеку [6].

Відповідно до методологічних рекомендацій Міністерство економіки двічі на рік оцінює необхідний рівень економічної безпеки України за субіндексом економічної безпеки в цілому, ґрунтуючись на офіційних статистичних даних та експертних оцінках, включаючи оціночні звіти міжнародних неурядових організацій. Залежно від значення показника визначається рівень економічної безпеки: 0-0,19 – значення показника – мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки; 0,4-0,59 – небезпечний рівень економічної безпеки, (40% від оптимального значення); 0,6-0,79 – рівень безпеки 60% від оптимального значення; 0,8-0,99 – значення показника, що характеризується як задовільний рівень економічної безпеки (80% від оптимального значення); 1 – значення показника, що характеризується як найбільш оптимальний.

На рис. 1 показаний розрахунок рівня економічної безпеки України у період 2019-2023 рр. за окремими складовими та за інтегральним показником у відсотках. За даними даного рисунку можна побачити, що інтегральний показник та більшість його складових до повномасштабного вторгнення були в зоні ризику.

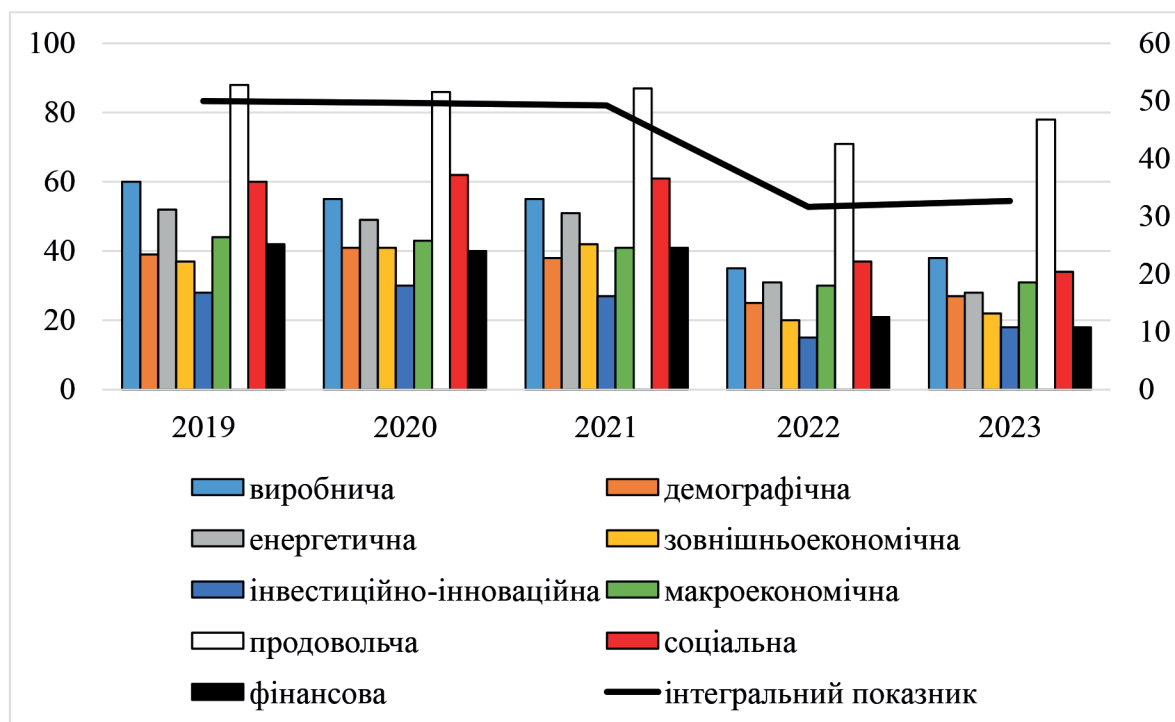

Рис. 1 – Рівень економічної безпеки України у період 2019–2023 рр. за окремими складовими та інтегральним показником, %

Джерело: складено автором за даними Міністерства економіки України [8]

Отже, за оцінками Міністерства економіки України до моменту повномасштабного вторгнення досить високий рівень безпеки мала виробнича, енергетична, продовольча та соціальна безпеки, при тому інтегральний показник за період 2019–2021 рр. визначався на рівні 49-50%. Далі в 2022 році всі показники зазнали різкого спаду через повномасштабне вторгнення та скорочення економічного розвитку країни. В 2023 році ситуація дещо покращилася, але показники безпеки не відновилися до рівня 2021 року. Досить показовим є те, що в період повномасштабного вторгнення скоротився рівень безпеки по енергетичній, інвестиційно-інноваційній, демографічній, соціальній та фінансовій безпеці [8].

За даними Держкомстату, рівень інфляції в Україні у 2023 році зріс на 5,1% в порівнянні з 2022 роком, що характеризується зростанням інфляції на 26,6% (2021 рік зростання до 10%), через наслідки воєнних дій та емісію для покриття війни та військових витрат. Зростання в 2023 році пов'язано з регулярними надходженнями іноземної допомоги (в 2023 році вона складе 425 млн дол. США, а в 2022 році – 311 млн дол. США). Це дозволило скоротити обсяг грошового фінансування. Слід, однак, зазначити, що допомога надається в основному у вигляді позик (63% всієї фінансової допомоги), а не грантів. Крім того, завдяки іноземній фінансовій допомозі золотовалютні резерви у 2023 році склали 405 млн. дол. США [7].

Зрозуміло, що у військовому бюджеті України більше половини припадає на фінансування оборони (для порівняння, у мирний час частка оборонних видатків країн НАТО становить 2%). Власних податкових і митних надходжень недостатньо для покриття всіх бюджетних витрат. У 2023 році уряд зібрав за рахунок державних облігацій в 2 рази більше грошей ніж в 2022 році в розмірі – 5660 млн. грн. У 2022 році експорт товарів досяг 442 млн. дол. США, а в 2023 році – 360 млн. дол. США (у 2021 році експорт товарів досяг 682 млн. дол. США). На експорт товарів вплинуло створення морського коридору, що дозволило поступово збільшити експорт зернових культур. Однак блокада Польщею західних кордонів України значно скоротила український експорт і податкові надходження до бюджету від імпорту товарів.

Україна продовжує свої зусилля щодо забезпечення економічної стійкості та відновлення після військового конфлікту. До них відносяться реформи, спрямовані на розвиток бізнес-середовища, залучення інвестицій і стимулювання економічного зростання. Зусилля українського народу разом з міжнародним співтовариством спрямовані на подолання викликів і відновлення стабільності і процвітання країни [9].

Водночас виникає питання про забезпечення економічної безпеки нашої держави під час військових конфліктів. Забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу і прийняття ряду заходів, спрямованих на підтримку економічної стабільності і функціонування. Нижче наведено деякі методи, які можна використовувати для цього [3]:

1) диверсифікація економіки. Залежність від певних галузей може бути небезпечною в умовах військових конфліктів. Диверсифікація економіки дозволяє знизити ризики і забезпечити стійкість. Розвиток різних галузей, таких як сільське господарство, виробництво продуктів харчування, енергетика, інформаційні технології та міжнародна торгівля, може закласти основу для відновлення економіки після військового конфлікту та в період його продовження, що таким чином дасть можливість втримати економічний розвиток та економічну безпеку країни на певному стабільному рівні;

2) розвиток резервних ринків. В умовах воєнного стану можуть виникнути обмеження на зовнішню торгівлю і доступ до ресурсів. Розвиток резервних ринків, здатних забезпечити необхідні товари та послуги, є важливим кроком у забезпеченні економічної стійкості. Це може включати розширення торгівлі з іншими країнами, пошук нових постачальників і ринків збуту, а також стимулювання внутрішнього виробництва;

3) захист інфраструктури. Забезпечення безпеки критично важливих об'єктів, таких як енергетичні системи, автомобільні дороги, мережі зв'язку та виробничі підприємства, є дуже важливим завданням. Встановлення ефективних систем захисту, включаючи фізичний захист, кібербезпеку і системи резервного електропостачання, допоможе знизити ризик руйнувань і забезпечити безперебійну роботу об'єктів критично важливої інфраструктури [3];

4) мобілізація ресурсів. Під час воєнного стану важливо мобілізувати ресурси, які можуть бути використані для відновлення економіки. Це може включати мобілізацію фінансових ресурсів, залучення громадськості до економічних проблем, створення програм підтримки компаній та працівників, які постраждали внаслідок військових конфліктів, а також залучення зовнішньої підтримки та інвестицій для відновлення економіки;

5) розробка резервних джерел енергії. Забезпечення енергетичної безпеки є одним з ключових аспектів економічної стійкості в умовах воєнного стану. Розвиток альтернативних джерел енергії, таких як відновлювані джерела енергії, може зменшити залежність від імпорту енергоносіїв та забезпечити стійкість постачання енергоресурсів, особливо в період відновлення після масштабних обстрілів;

6) збереження людського капіталу. Заходи, спрямовані на підтримку та розвиток людського потенціалу, такі як забезпечення доступної освіти та підтримка громадського здоров'я та соціального захисту, можуть допомогти зберегти економічну стабільність у ситуаціях повномасштабного вторгнення [3].

Економічна безпека повинна ґрунтуватися на відновленні життєздатності секторів економіки, які в довоєнний період мали найбільшу частку ВВП, зокрема металургійного, агропромислового секторів та сфери послуг. Саме ці галузі з найбільшою ймовірністю відновляться і можуть забезпечити значне зростання валового внутрішнього продукту за короткий проміжок часу, притягаючи іноземні інвестиції на територію країни. Однак, враховуючи реальність повномасштабного вторгнення, наслідки його для економіки країни, відновлення важкої та сільськогосподарської промисловості є дуже складним завданням. Відновлення виробництва металів та переробки рослинницької продукції – це саме ті галузі економіки, що найбільше потребуватимуть подальшого експорту значної кількості продукції на міжнародні ринки. На даний момент це повноцінно виключено через відмову агресорів від торгівлі зерном і, як наслідок, блокади морського коридору [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. За майже три роки повномасштабної війни суттєво змінилася українська економіка. Враховуючи демографічні та економічні втрати, економічний потенціал країни значно знижується, а рівень економічної небезпеки зростає. Післявоєнне відновлення та подальша діяльність в умовах війни вимагає продуманих стратегій і дій, а також значних фінансових ресурсів для підтримки сталого розвитку економіки країни та забезпечення її безпеки. Повномасштабна війна, розв'язана РФ, справила серйозний негативний вплив на економічну безпеку України. Однак, завдяки професійній роботі українського уряду і парламенту, систематичній підтримці міжнародних партнерів і адаптивності високого рівня бізнесу і населення, країна змогла зберегти лінію економічної війни і продовжувати рухатися до підтримки і стабілізації економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень: сайт. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovid/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniybezpetsi-ukrayiny-v>.
2. Братель С.Г. Досвід зарубіжних країн у сфері забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктур. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 261–265.
3. Гарькава В.Ф. Економічна безпека регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 37–49.
4. Глуценко О.О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах забезпечення воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 53–55.
5. Капля О. Забезпечення економічної безпеки громадянина в умовах воєнного стану: правовий аспект. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 2 (62). С. 29–33. URL: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.5>.
6. Маркович Х.М. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Сер юридична*. 2023. Вип. 38. С. 10–15.
7. Офіційний сайт Держкомстату. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
9. Izbash K.S., Polishchuk M.I. Observance of human and citizen rights and freedoms in the conditions of implementation of marital law in Ukraine. *Міжнародні безпекові студії: управлінські, економічні, технічні, правові, екологічні, інформаційні та психологічні аспекти: колективна монографія. Тбілісі: Авіаційний Університет Грузії*. 2023. С. 480–496.